

תיאולוגיה תלמודית:

הלכה ואגדה בדיאלוג

פרופ' אדמיאל קוסמן

שיעור 1

תיאולוגיה תלמודית: היכן מוצא האדם את האל? קריאה בסיפור על רב רחומי

משנה, כתובות ה, ו, בתוך: ששה סדרי משנה : מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון (מוסד ביאליק, הוצאת דביר, 1954), עמ' 105-106

הַמִּדִּיר אֶת אִשְׁתּוֹ מִתְשַׁמֵּשׁ הַמָּטָה – בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: שְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת;
בֵּית הֵלֵל אוֹמְרִים: שַׁבָּת אַחַת.
הַתְּלִמִּידִים יוֹצְאִין לְתַלְמוּד תּוֹרָה
שְׁלֹא בְּרִשּׁוֹת – שְׁלֹשִׁים יוֹם;
הַפּוֹעֲלִים – שַׁבָּת אַחַת.
הָעוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה:
הַטִּילִין – בְּכָל יוֹם;
הַפּוֹעֲלִים – שְׁתֵּי בְּשַׁבָּת;
הַחֲמֻרִים – אַחַת בְּשַׁבָּת;
הַגְּמָלִים – אַחַת לְשָׁלֹשִׁים יוֹם;
הַסְּפָנִים – אַחַת לְשֵׁשֶׁה חֳדָשִׁים;
דְּבַרֵּי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

פירוש אלבק למשנה, כתובות ה, ו, בתוך: ששה סדרי משנה : מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון (מוסד ביאליק, הוצאת דביר, 1954), עמ' 105-106

המדיר את אשתו וכו' • האומר לאשתו: הרי ביאתי אליך אסורה עלי בנדר.
שתי שבתות • תמתין לו שני שבועות, ולאחר מכן אם הוא עומד בנדרו, יגרשנה ויתן לה כתובתה.
שלא ברשות • נשיהם.
שלשים יום • שרשאים לשהות שם שלושים יום בלבד.
הפועלים • שמלאכתם בעיר אחרת. יוצאים לשם שלא ברשות נשיהם.
שבת אחת • ושוהים שם שבוע אחד בלבד.
העונה וכו' • עונת הביאה אל אשתו, הכתובה בשמות כ"א, י: ועונתה לא יגרע.
הטילין • הולכי בטל.
החמרים • המוליכים סחורה בחמוריהם למקומות הסמוכים.
הגמלים • ההולכים עם גמליהם למקומות רחוקים.
הספנים • המפרשים לים.

בבלי, כתובות סב ע"ב

הספנים אחת לששה חדשים, דברי רבי אליעזר. אמר רב ברונא אמר רב: הלכה כרבי אליעזר. אמר רב אדא בר אבהו אמר רב: זו דברי רבי אליעזר, אבל חכמים אומרים: התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שנים ושלוש שנים שלא ברשות.

אמר רבא: סמכו רבנן אדרב אדא בר אבהו ועבדי עובדא בנפשייהו. כי הא דרב רחומי הוה שכיח קמיה דרבא במחוזא, הוה רגיל דהוה אתי לביתיה כל מעלי יומא דכיפורי. יומא חד משכתייה שמעתא. הוה מספא דביתהו: השתא אתי, השתא אתי. לא אתא. חלש דעתה, אחית דמעתא מעינה. הוה יתיב באיגרא, אפחית איגרא מתותיה ונח נפשיה.

עונה של תלמידי חכמים אימת? אמר רב יהודה אמר שמואל: מערב שבת לערב שבת. "אשר פריו יתן בעתו" (תהלים א, ג), אמר רב יהודה, ואיתימא רב הונא, ואיתימא רב נחמן: זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת.

בבלי, כתובות סב ע"ב

כי הא דרב רחומי הוה שכיח קמיה דרבא במחוזא, הוה רגיל דהוה אתי לביתיה כל מעלי יומא דכיפורי. יומא חד משכתייה שמעתא. הוה מספא דביתהו: השתא אתי, השתא אתי. לא אתא. חלש דעתה, אחית דמעתא מעינה. הוה יתיב באיגרא – אפחית איגרא מתותיה ונח נפשיה.

תרגום לבבלי, כתובות סב ע"ב, בתוך: חיים וייס ושירה סתיו, שובו של האב הנעדר: קריאה

מחודשת בסדרת סיפורים מן התלמוד הבבלי (מוסד ביאליק, 2018), עמ' 15

כמו במקרה שהיה רב רחומי מצוי לפני רבא במחוזא.

היה רגיל לבוא לביתו כל ערב יום כיפור.

יום אחד משכה אותו הסוגיה.

הייתה מצפה אשתו: עכשיו בא, עכשיו בא.

לא בא. נחלשה דעתה וירדה דמעה מעינה.

היה יושב בגג, פחת הגג מתחתיו ומת.

מרטין בובר, "השאלה שנשאל היחיד", בתוך: בסוד שיח, על האדם ועמידתו נוכח ההווה

(מוסד ביאליק 1959), עמ' 170

'כדי לבוא לידי אהבה' – אומר קירקגור על התפרשותו מעל רגינה אולסן – 'מצווה הייתי לסלק את המושא (של האהבה)'. כך טועה אדם בהבנת האלוהים בדרך הנעלה ביותר.

אין הבריאה גדרה בדרך לאלוהים, היא הדרך עצמה. יחדיו נבראנו כדי שנהיה יחדיו.

הברואים הועמדו בדרכי כדי שאני – עמיתם בבריאה – אמצא על-ידיהם ויחד אתם את הדרך לאלוהים.

אלוה שאפשר להשיגו תוך הוצאתם של ברואים מן הכלל, שוב לא היה אלוהי כל הנבראים, בו מתמלא כל היצור-הנברא. אלוה, שבו מתחתכות רק הדרכים המקבילות של שבילי-האלוהים של היחידים, קרוב יותר ל'אלוהי הפילוסופים' (בלשונו של פאסקאל) מאשר ל'אלוהי אברהם יצחק ויעקב. כך עלה ברצונו של אלוהים, שנהיה באים אליו על-ידי רגינה וכיוצא בזה.

מרטין בובר, אני ואתה, תרגם אהרון פלשמן (מוסד ביאליק, תשע"ג), עמ' 68

אם תאריך את קווי הקשר, הם יצטלבו באתה הנצחי. כל אתה ואתה ייחודי הוא אשנב אליו בכל 'אתה' ו'אתה' שנאמר, מילת היסוד קוראת אל 'האתה' הנצחי. ה"אתה" הטבוע בנו מתממש בכל אתה ואתה, ואינו מתממש עד תום אף באחד מהם. הוא מתממש עד תום רק בקשר הישיר עם אותו "אתה" שממהותו אינו יכול להיות ל"הוא" [=לז].

הרב בנימין גרינגרס, לבנימין אמר, רמת בית שמש תשע"ד, עמ' קעב

פועל שעונתו פעמיים בשבת, אם לא קיים חובתו האם יכול להשלים ע"י שימוש פעמיים בלילה א'?
תשובה: אם היא מסכימה.

מרטין בובר, "השאלה הנסתר", בתוך: תעודה ויעוד, א (הספריה הציונית), עמ' 241

סימונה וייל ביקשה לשרת את הבריות והיתה נמשכת שוב ושוב לעבודה קשה בשדה; אבל נפשה ביקשה לה מנוס מן המציאות. והיא פתחה בה בעצמה: היא כפרה באני שלה. חייבים אנו, אמרה, להמית את האני שבנו, "אין לנו שום קניין בעולם", היא כותבת, "חוץ מן הכוח לומר אני. והוא הוא מה שאנו חייבים לתת לאלוהים. הווה אומר, שאנו חייבים להרסו.

כנגד זה טוען בובר בשם היהדות:

הרגשה עיקרית זו באמת מנוגדת היא ליהדות; שהרי אותה זיקה של אמת שהיהדות מלמדת אותנו, היא גשר הנמתח על שני עמודים מוצקים, שהם האני של היחיד ושל רעו - בין שהיא הזיקה לבין אדם למקום ובין שיהא הזיקה שבין אדם לחברו. היהדות פוסלת את האני שבאהבת עצמו ובגסות הרוח, אבל היא תובעת את האני שבזיקה של אמת, את האני שבאני ואתה, את האני שבאהבה, לפי שהאהבה אינה מוחקת את האני, אלא משלבת אותו אל האתה. אין היא [האהבה] אומרת: "אתה אהוב", אלא אומרת היא "אני אוהב אותך".

שיעור 2

משמעות קיום המצוות בעיני בעלי האגדה: קריאה בסיפור על מר עוקבא

בבלי, כתובות סז ע"ב, תרגום רות קלדרון בתוך: אלפא ביתא תלמודי (ידיעות, 2014), עמ' 29

מר עֲקָבָא - הָיָה עָנִי בְּשִׁכְנוּתוֹ,
וְהָיָה מֵר עֲקָבָא רָגִיל בְּכָל יוֹם לְזֹרֵק לְעָנִי אַרְבַּעַה זְוִיִּים בְּצִנּוֹר הַדֶּלֶת.
פַּעַם אַחַת אָמַר הָעָנִי: אֵלֶּךְ וְאַרְאֶה מִי עוֹשֶׂה עִמִּי טוֹבָה זֹאת.
אוֹתוֹ הַיּוֹם שָׁהָה מֵר עֲקָבָא בְּבֵית הַמְדָּרֶשׁ הָרַבָּה וְהִלְכָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ.
כִּיּוֹן שָׂרְאָם הָעָנִי שֶׁהָטוּ עֲצָמָם לְדֶלֶת - יָצָא אַחֲרֵיהֶם.
בָּרַחוּ וְנִכְנְסוּ שְׁנֵיהֶם לְתִנּוֹר גְּרוּף, נִכְּוּ רַגְלָיו שֶׁל מֵר עֲקָבָא.
אָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ:
תֵּן רַגְלֶיךָ עַל רַגְלִי.
חָלְשָׁה דַּעְתּוֹ.
אָמְרָה לוֹ: אֲנִי מִצְוִיָּה בְּתוֹךְ הַבֵּית וְהִנָּאתִי קְרוֹבָה.

בבלי, כתובות סז ע"ב

מר עֲקָבָא הָוָה עָנִי בְּשִׁכְנוּתֵיהּ דִּהּוּה רָגִיל כָּל יוֹמָא דְשַׂדִּי לִיָּה אַרְבַּעַה זְוִיִּים בְּצִנּוֹרָא דְדִשָּׂא. (יוֹם אֶחָד)
[יוֹמָא חַד] אָמַר: אִיזִיל אִיחְזִי מֵאֵן קַעֲבִיד בִּי הָהוּא טִיבּוּתָא. הָהוּא יוֹמָא נִגְהָא לִיָּה לְמֵר עֲקָבָא לְבִי
מְדָרְשָׁא, אֲתִיָּא דְבִיתָהּ בְּהַדִּיָּה. כִּיּוֹן דְּחִזְוִיהּ דְּקָא מִצְלִי לִיָּה לְדִשָּׂא, נִפְק בְּתַרְיִיָּהּ. רַהוּט מְקַמִּיָּה, עֵיילִי
לְהָהוּא אֲתוּנָא דִּהּוּה גְרוּפָה נוֹרָא, הָוָה קָא מִיקְלִיין פְּרַעִיָּה דְּמֵר עֲקָבָא. אָמְרָה לִיָּה דְבִיתָהּ: שְׁקוּל כְּרַעֲיָךְ
אוֹתִיב אַכְרַעָא. חָלַשׁ דַּעְתִּיָּה, אָמְרָה לִיָּה: אֲנָא שְׂכִיחָנָא בְּגוּיָה דְבִיתָא וּמְקַרְבָּא אֶהְנִיָּיתִי.

בבלי, כתובות סז ע"ב (תרגום שטיינזלץ)

מר עוקבא הוה עניא בשיכבותיה [היה עני בשכנותו] דהוה רגיל מר עוקבא כל יומא דשדי ליה ארבעה זווי בצנורא דדשא [שהיה רגיל מר עוקבא כל יום לזרוק לו ארבעה זווי בתוך חור הדלת]. יום אחד אמר אותו עני: איזיל איחזי מאן קעביד בי ההוא טיבותא [אלך אראה מי עושה לי אותה טובה], שלא ידע מי נותן לו את הצדקה.

ההוא יומא נגהא ליה מר עוקבא לבי מדרשא [אותו יום התאחר לבוא לבית המדרש]. אתיא דביתהו בהדיה [באה אשתו יחד אתו] לחלק את הצדקה, כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו [כיון שראו בני הבית של אותו עני שמטה את הדלת יצא העני אחריהם] לראות מי הם הנותנים. רהוט מקמיה [רצו, ברחו מלפניו], שלא רצו שיידע מי הם, עיילי לההוא אתונא דהוה גרופה נורא [נכנסו לכבשן שהיתה גרופה האש] בו אבל עדיין היה חם מאד, הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא [היו נשרפות רגליו של מר עוקבא מחמת החום]. אמרה ליה דביתהו: שקול כרעיך אותיב אכרעאי [הרם את רגליך ושים על רגלי] שאני אינני נכוית. חלש דעתיה [חלשה, נפגעה דעתו] של מר עוקבא, שראה שאשתו צדקת גדולה ממנו שאינה נכוית על ידי האש, אמרה ליה [לו] לפייסו: אנא שכיחנא בגויה דביתא ומקרבא אהנייתי [אני מצוייה בתוך הבית וכשאני נותנת צדקה קרובה הנאתי], לפי שאני נותנת אותה בלחם ומזונות והעני נהנה מיד, ואילו אתה נותן להם כספים שאין בהם הנאה מיד, ולכן שכרי מרובה.

בבלי, כתובות סז ע"ב

ומאי כולי האי? דאמר מר זוטר אבר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב הונא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים. מנא לן — מתמר, דכתיב: "היא מוצאת".

בבלי, כתובות סז ע"ב (תרגום שטיינזלץ)

ושואלים: ומאי כולי האי [ומה היה כל זה] שברחו עד כדי כך שנכנסו לתוך כבשן? מדוע עשו כן? ומשיבים: שאמר מר זוטר אבר טוביה אמר רב, ואמרי לה [ויש אומרים] שאמר זאת רב הונא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא, ואמרי לה [ויש אומרים] שאמר זאת ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: נוח (מוטב) לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים. מנא לן [מניין לנו] דבר זה — מתמר, דכתיב [שנאמר]: "...ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" (בראשית לח, כד-כה), שלא פרסמה שיהודה הוא זה שבא עליה שלא לביישו, למרות שהיתה עלולה להשרף בכבשן האש, ומכאן למדים כמה צריך להזהר כדי שלא להלבין פנים.

פירוש המאירי על בבלי, כתובות סז ע"ב

הצדקה יש בה מדרגות מהם שהוזכרו כאן ומהם שהוזכרו במקומות אחרים וכבר צירפנו את כלם בראשון של בתרא ומה שהוזכר כאן הוא שהנותן יודע למי נותן אבל המקבל אינו יודע ממי מקבל. והוא שהוזכר במר עוקבא שהיה רגיל ליתן בכל יום סלע בפתח של עני אחד שהיה שכנו ופעם אחת העריב בבית המדרש ביתר מדאי ולא רצה לילך ביחיד והולך אשתו עמו מפני שחשבה כגופו ולא הופקעה בסיבתה העלמת המתן.

וכשהרגיש פעם אחת שהעני היה מחזור לידע מי הוא הנותן ברח לו כדי שלא להתבייש ממנו ודרך הערה אמרו נוח לו לאדם להפיל עצמו בתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים.

פירוש הריטב"א על בבלי, כתובות סז ע"ב

ואע"ג דההיא במלבין פני חבירו משא"כ בזו של מר עוקבא מ"מ למדנו ממנו כי הלבנת פנים הוא דבר קשה מאוד.

שו"ת מהר"י מינץ ומהר"ם פדוואה על בבלי, ז יד ע"א

על כן ראו הדור עד כמה צריך אדם להיות נזהר לבייש שום אדם שהרי זה העני רצה להיו' מבוייש מכל מקום ברחו. והכניסו את עצמן למקום מסוכן.

הרב שמואל יפה אשכנזי, פירוש יפה תואר על שמות רבה, קמה ע"א

טעמא מפני שנשים מזדרזות במצות כדהכא דבסתמא דאנשים ונשים הוא דאמרינן שדרך הנשים שמזדרזות טפי מאנשים אבל צדיקים כאבא חלקיה ומר עוקבא חלילה שהיו נשותיהן יותר זריזות במצות בהם (מהם).

שיעור 3

הסיפור על רבי תנחומה והגרוש בבראשית רבה

בראשית רבא לג, ג

- 1 ביומוי דר' תנחומ' צרכון יש' לתעניתא, אתון לגביה, אמ' ליה: ר' גזור תעניתא. גזר תענית יום קדמי, יום תניין, יום תליתיי, ולא נחת מטרא. על ודרש להון.
- 5 אמ' להן: בניי, איתמלון רחמים אילו על אילו, והקב"ה מתמלא עליכם רחמים. כשהן מחלקין צדקה לענייהן ראו אדם אחד שנתן מעות לגרושתו, אתו לגביה ואמרון ליה: ר' מה אנן יתיבין הכא ועבידתא הכא. אמ' להם: מה ראיתם? אמ' לו: ראינו אדם פלו' נותן מעות לגרושתו.
- 10 שלח בתריהון ואייתיון לגו ציבורא, אמ' ליה: מה היא לך זו? אמ' לו: גרושתי היא. אמ' לו: מפני מה נתתה לה מעות? אמר לו: ר' ראיתי אותה בצרה ונתמלאתי עליה רחמים.
- 15 באותה שעה הגביה ר' תנחומה פניו כלפי למעלן ואמ': רבון כל העולמים! מה אם זה שאין לזו עליו מזונות ראה אותה בצרה נתמלא רחמים עליה, ואתה שכתו' בך "חנן ורחום י"י" (תהלים קג, ח), ואנו בניך, בני ידידיך, בני אברהם יצחק ויעקב, על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים! מיד ירדו גשמים ונתרווח העולם.

בראשית רבא לג, ג

- 1 בימיו של רבי תנחומה היו ישראל צריכים לתענית. באו אליו אמרו לו: רבי, גזור תענית. גזר תענית יום ראשון, יום שני, יום שלישי ולא ירד גשם. נכנס ודרש להם:

- 5 אמר להם: בני, התמלאו רחמים אלו על אלו, והקב"ה מתמלא עליכם רחמים כשהם מחלקים צדקה לענייהם ראו אדם אחד שנתן מעות לגרושתו. באו לפניו [=לפני רבי תנחומה] אמרו לו: מה אנו יושבים כאן והעבירה כאן? אמר להם: מה ראיתם? אמרו לו: ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו. שלח אחריהם והביאום אל תוך הציבור. אמר לו מה היא לך זו? אמר לו: גרושתי היא. אמר לו: מפני מה נתת לה מעות? אמר לו: רבי, ראיתי אותה בצרה ונתמלאתי עליה רחמים. 15 באותה שעה הגביה רבי תנחומה פניו כלפי מעלה, ואמר: רבון כל העולמים, זה שאין לזו עליו מזונות ראה אותה בצרה, נתמלא רחמים עליה ואתה שכתוב בך 'חנן ורחום ה' (תהלים קג, ח) - 20 ואנו בניך, בני ידידך, אברהם, יצחק ויעקב - על אחת כמה וכמה שתימלא עלינו רחמים! מיד ירדו גשמים ונתרווח העולם.

עפרה מאיר, עיון נוסף בשתיים מאגדות חז"ל, עלי שיח 7 (1979), עמ' 90-91

לפי הפירוש... שאני מתכוונת לפרש לאורו את כל הסיפור, ר' תנחומא אינו עושה את המתחייב מן ההלכה משום שאינו רגיש למצוקת הציבור. אולי משום שכל מעייניו בענייני רוח ולימוד תורה ואינו מעורה בבעיות החומריות, החברתיות והמוסריות הפוקדות את הציבור.

אברהם אדרת, תהליכי עילוי ודלדול בסיפורי האגדה, עלי שיח 6 (1978), עמ' 173

כאן אפשר לשאול: האם היה הגרוש נוכח במעמד בו נתן ר' תנחומא הוראה לציבור 'התמלאו רחמים אלו על אלו' וכו'? אם נדון לפי התנהגותו של ר' תנחומא לאחר מעשה 'המשפט', אנו רשאים להניח שאותו גרוש לא היה נוכח באותו מעמד, והוא אמר את דבריו במעמד 'המשפט' בלשון בה אמר ר' תנחומא את הוראתו לציבור מתוך עצמו, לפי תומו, ולא בא להחניף לו, ומשום כך קיבל ר' תנחומא את דברי הגרוש כאות למעשה-חסד של אמת, שאדם מקיים כלפי זולתו מעומק רגשותיו, ללא הכנה מראש וללא חשבון כלשהו, כשהוא מתמלא עליו רחמים.

הרב שמואל יפה אשכנזי, פירוש יפה תואר, בראשית רבא לג, ג

הכיר אשר דבריו דברי אמת ואין ביניהם מחשבת זימה.

**אדמיאל קוסמן, "בין ציות-לחוק לבין ה'מעשה-הבא-מן-הלב': הלכה, מאגיה ודיאלוג",
מחקרי משפט יח (תשס"ב), עמ' 233**

השיח הדיאלוגי העומד במרכזו של הסיפור: בסיפור שלפנינו הבצורת מתפרשת על ידי הרב והציבור כאחד כמעשה מכוון על ידי האל, שדורש מעמו תיקון. הסיפור רואה את מאורעות-העולם כשפה שבה פונה אלוהים לעולם. אלוהים שואל את הציבור שאלה ע"י הבצורת, ועליהם - אם ברצונם להיות שותפים לדו-שיח - לענות עם תשובה.

**אדמיאל קוסמן, "בין ציות-לחוק לבין ה'מעשה-הבא-מן-הלב': הלכה, מאגיה ודיאלוג",
מחקרי משפט יח (תשס"ב), עמ' 233-234**

הם פונים אפוא אל רבי תנחומה - זה הרבי שאמור להיות לפי דעתם המתווך בינם לבין האל. אך המעיין בשיחם-ושיגם מגלה מיד כי אפילו עם רבי תנחומה, רבם, הם אינם מצויים בדיאלוג של ממש; הם אמנם פונים אליו בשאלה, אך אינם מקשיבים הקשבה-של-אמת לדבריו הנאמרים אליהם בתשובה. מלכתחילה הם תובעים שיגזור תענית, ואינם שואלים לפשר ההתמהמהות של רבי תנחומה; אף נראה כי מדבריהם עולה נימה של טרוניה כלפי רבם: מדוע אינך עושה את שמוטל עליך?!

לו היו אנשי המקום שואלים, כפי שהאל שואל, וכפי שרבי תנחומה שואל לאורך הסיפור שלנו, היו מבינים כי רבי תנחומה אינו גוזר להם את סדרת התעניות - אף שבתור רב המקום זאת היא תביעתה הברורה של מסגרת ההלכה ממנו - משום שאינו מאמין כי בקיום ההלכה שבמשנה - באופן הלכתי-מעשי בלבד - נמצאת התשובה האמיתית לדיאלוג שפתח האל עמם בהורידו לעולם את הבצורת כשאלה.

אוזנו של רבי תנחומה אינה ערלה לצעקת הייאוש של הציבור, גם הוא יודע שמדובר בשאלת חיים ומוות, אלא שבעיניו המוות החיצוני, היובש של עולם בחוץ, הוא שיקוף של ה"מוות הפנימי" של הציבור; של ה"יובש" הפנימי שלהם בכל מה שקשור למימד הדתי של הקיום, על-פי תפישת המספר.

יש כאן עיקרון של "סימטריה". האל משיב רק למי ששיב נכון, למי שידע להיכנס עמו לדיאלוג של אמת. תחילה צריך להיפתח ה"גשם" מבפנים, ואחר-כך יצטרף אליו המימוש שלו, בעולם שבחוץ.

מרטין בובר, תקווה לשעה זו: סוגיות מענייני הרוח והמציאות (עם עובד, 1992), 97

כי בעיני אמונת ישראל כל החיים כולם, אם אנו חיים אותם באמת, הם התייחסות אל אלוהים, שאמנם גם הטבע מקומו, אבל לפי מהותו הוא למעלה ממנו: מה שקורה לי בחיים אלה הוא בשורה מאלוהי, ומה שאני בעצמי מבצע הוא התשובה.

ויקרא רבה פרשה לד, יד (מהד' מרגליות עמ' תתו)

ביומוי דר' תנחומא היו ישראל צריכין למטרא, אתון לגביה, א"ל רבי גזור תעניתא דייחות מטרא, וגזור תעניתא פעם ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים, ופעם שלישית קם ודרש אמר לון כל עמא יפלגון מצוה. תרגום: "אמר להם: כל העם יחלקו צדקה".

דוד גורביץ ודן ערב, אנציקלופדיה של הרעיונות: תרבות, מחשבה, תקשורת (הוצאת בבל, 2012), עמ' 523

מונח מרכזי מבית היוצר של פילוסוף הדקונסטרוקציה ז'ק דרידה (Derrida). המונח מתייחס לנטייתה של המסורת המערבית להגדיר את עצמה על-ידי הדומיננטיות של הלוגוס. מצב שבו מילים, רעיונות ושיטות חשיבה נשלטים בידי סמכות או מרכז אשר נמצאים מחוץ להם וקובעים את תוקפם ואת ערך האמת שלהם. הלוגוצנטריות מעמידה את הלוגוס (האמרה, ההיגיון, החוק, האל) כסיבה כוללת המצנזרת כל חשיבה השונה מהבהרות היסוד שלה. החשיבה הלוגוצנטרית, המאפיינת את החשיבה המערבית מאפלטון ועד ימינו, פירושה תשוקה למקור ולסמכות.

מרדכי מרטיץ בובר, "דתיות יהודית" בתוך: תעודה ויעוד, א (ירושלים תשכ"ג),**עמ' 70-79**

הדתיות היא היסוד היוצר, הדת היא היסוד המארגן; דתיות מתחילה מחדש עם כל אדם צעיר, שהרז מרתית אותו; הדת אומרת לכפות עליו את מערכתה, שנקבעה קבע עולם; דתיות פרוש פעילות, קיום יחס-פראשית אל המחלט [=האל]; דת פרושה סבילות, קבלה שמקבל האדם על עצמו את החק העובר בקבלה.

שיעור 4

מגדר בבית המדרש – גבריות ונשיות: קריאה בסיפור על רבי יוחנן וריש לקיש

בבלי, בבא מציעא, פד ע"א

יום אחד היה שוחה רבי יוחנן בירדן.
ראהו ריש לקיש ונדמה היה לו שהוא אישה.
אמר לו: כוחך לתורה! אמר לו: יופיך לנשים!
אמר לו: אם אתה חוזר כך אתן לך את אחותי, שיפה היא ממני!
קיבל עליו, רצה לחזור להביא בגדו, לא יכול היה לחזור
לימד אותו מקרא ומשנה ועשה אותו אדם גדול.
יום אחד היו חלוקים בבית המדרש:
'הסייף והסכין והפגיון והרומח ומגל-יד ומגל-קציר מאימתי מקבלין טומאה? משעת גמר מלאכתן'.
ומאימתי גמר מלאכתן?
רבי יוחנן אמר: משיצרפם בכבשן
ריש לקיש אמר: משיצחצחן במים.
אמר לו: ליסטים בלסטיותו ידע!
אמר לו: ומה הועלת לי - שם רבי קראו לי, וכאן רבי קראו לי!
אמר לו: הועלתי לך, שקרבתי אותך תחת כנפי השכינה.
חלשה דעת רבי יוחנן, ונחלש ריש לקיש.
באה אחותו בוכה, אמרה לו: עשה בשביל בני!
אמר לה: "עֲזֹבָה יְתִמָּיָהּ - אֲנִי אֶחָיָה".
אמרה לו: עשה בשביל אלמנותי! אמר לה: "וְאַלְמָנוֹתַיָּהּ עָלַי תִּבְטְחוּ".
נחה נפשו של רבי שמעון בן לקיש.
והיה מצטער אחריו רבי יוחנן הרבה.
אמרו חכמים: מי ילך ליישב את דעתו? ילך רבי אלעזר בן פדת, ששמועותיו מחודדות.
הלך, ישב לפניו.
כל דבר שהיה אומר רבי יוחנן - אומר לו: "תניא דמסייע לך": אמר: אתה כמו בן לקיש??
בן לקיש - כאשר הייתי אומר דבר - היה מקשה לי עשרים וארבע קושיות - והייתי משיב לו עשרים
וארבע תשובות וממילא נתרווחה השמועה, ואתה אומר "תניא דמסייע לך"! האם איני יודע שיפה
אני אומר?!

היה הולך וקורע בגדיו ובוכה ואומר: היכן אתה בן לקיש? היכן אתה בן לקיש? והיה צווח עד שיצאה
דעתו. בקשו חכמים רחמים עליו ונחה נפשו.

אמרו חכמים: מי ילך ליישב את דעתו?
ילך רבי אלעזר בן פדת, ששמועותיו מחודדות.

הרב בלאך, שיעורי דעת, ספר שני, חלק ג-ד,
מאמר תקיפות הדעת (ירושלים תשמ"ט), עמ' עט-פה

ראינו ברבי יוחנן... איך התנהג בגבורת הדעת ואמיצות הלב כשהיה נוגע לכבוד שמים... רואים אנו כאן כחות נפלאים, מדת משפט, עוז וגבורה, שלא רחם על ריש לקיש ואמר לאחותו 'יתומיך אני אחיה', לא שעה לבכיות והפצרות אחותו, לא חס על בניה שישארו יתומים מאב ומדריך כריש לקיש, התלבש במידת גבורה וסגר (=את ליבו) בעד רגשות הרחמים והחמלה לה ולבניה, כבש את רחמיו ואת רגשות אהבתו לריש לקיש חברו ותלמידו הגדול בשביל פגעו בכבוד התורה, וגם אח"כ לא הצטער על עצם מיתתו, אלמנות אחותו והתיתמות בניה. כל צערו ואבלו היה בשביל חסרון התורה, בהעדר תלמיד ותיק כריש לקיש, ולא יכול להרגע עד דשף דעתיה (=נטרפה דעתו).

אריך פרום, אמנות האהבה (תל אביב תשל"ח), עמ' 76-77

להיות מסוגל לחוויות ההתעניינות, האחריות, הכבוד וההבנה כלפי הזולת, והשאיפה העמוקה לראותו בהתפתחותו.

"דרך הישר", בחידושי הגאונים הנדפסים על עין יעקב

במה הועלת לי במה שלמדתי תורה כיון שלא הותר לו לאדם לחוות סברת דעתו וכוח חכמתו, רק על קבלת רבותיו - מהו היתרון של התורה - כיון שלא ניתנה רשות לאדם לפלפל בה. ואם משום כבוד העולם-הזה - שם רבי קראו לי וכאן רבי קראו לי.

א"א אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות (מאגנס, 1971), עמ' 562

המשא והמתן בבתי המדרש של תנאים ואמוראים התנהל מתוך רוח של חרות. היו תלמידים שהחכימו את רבותיהם, וההכרעה לא היתה תלויה בזקנה ובמעמד, אלא בטעמים ובנימוקים. דברים רבים נאמרו נגד הקפדה יתרה מצד הרב

שיעור 5

אותנטיות, לא-מודע ודימוי עצמי: קריאה בסיפור על רב עמרם חסידא

בבלי, קידושין פא ע"א (על פי כתב יד מינכן 95, בהסתמך על עבודתה של שגית מור)

השביות הללו שבאו לנהרדעא
העלו אותן לבית רב עמרם החסיד.
לקחו את הסולם מתחתיו.
כאשר חלפה אחת מהן
נפל אור בפתח.
[לפי נוסח הדפוס: נטל רב עמרם את הסולם שלא יכולים היו עשרה להרימו והיה מטפס והולך]
הושיבו, והיה מטפס והולך.
כאשר הגיע לחצי הסולם – נעמד.
'אש בבית עמרם!'
באו חכמים.
אמרו לו: ביישתנו!
אמר להם: מוטב שתביישו ממני בעולם הזה,
ולא תתביישו ממני בעולם הבא.
השביע אותו שִׁיצָא ממנו.
יצא ממנו כעמוד של אש.
אמר לו רָאָה, שאתה אש ואני בשר,
ואני עדיף ממך.

פירוש רש"י על קידושין פא ע"א

בהדי • שהיתה [אותה שבויה] עוברת אצל פי ארובה שמן העלייה לבית
נפל • נפל אור בבית דרך פי העלייה – שהיו פניה מאירות.

מיכאל סוקולוף, מילון ארמית בבלי, עמ' 124, ערך איפומא

נפל נהורא באיפומא
איפומא • חלון, כלומר פֶּתַח

הרב יחזקאל שרגא וויינפלד, באור פניך (תשע"ג), עמ' שנב

המפתח להתגברות על היצה"ר [=היצר הרע] הוא תפיסתו [=את היצר] כגוף זר חיצוני. נורא [=אש] בביתא דעמרם. לא זו בלבד שה'נורא' אינו [=אינה] חלק מ'עמרם' הוא [=היא] גם לא מרכיב ב'ביתא דעמרם', דהיינו גופו של עמרם, מקום מושבה של נשמתו. היצר הוא אש זרה, וכל כי האי [=וכל כי כך, כלומר: ולמרות שזה כך] הרי שגם הבישרא [=הבשר] יכול להתגבר על הנורא [=האש], כי כחיה של הנורא [=כוחו של הדמון החיצוני הוא] רק בכך שהיא נכנסת לתוך הבישרא [=הבשר] ומכלה אותו מבפנים. כשתופסים מרחק אזי [=התוצאה תהיה הכרזת ניצחון] 'אנא עדיפנא מינך' [=אני עדיף ממך, כהצהרת רב עמרם בסוף הסיפור].

הרב אליאב אדרי, ספר בכורי ישי (בית מדרש לרבנים, תש"ן), עמ' 108

ופירש רש"י: אמר נורא בי עמרם [=כלומר] הועיק בני השכונה ליאסף ולבא לכבות הדליקה כדי שיחדל מיצרו שיתבייש מהן, [=מכאן נלמד אפוא] הרי לנו שהדרך להנציל מנסיון הינה להיות [=תמיד, מוקף] בחברה, שאז האדם בוש מלעבור עבירות.

סיפורי רבי נחמן, מהדורת צבי מרק, עמ' 420-421

המעשה שסיפר רבנו ז"ל מהטענדא ורענדא (מלבוש של כומר): שפ"א [שפעם אחת] הי' [ה] רב אחד שהלך לקבץ נדבות (עבור פדיון שבויים או הכנסת כלה יתומה), והי' [ה] צריך איזה מאות אדומים, ובא לגביר א' [חד] ותבעו. ואמר לו הגביר, כאשר יש אצלו (טענדא ורענדא) מלבוש של כומר, שאם ילבש אותה וילך בכל הרחובות של העיר לבוש כך, אז ייתן לו כל הכסף הנצרך לו לצדקה הנ"ל. והסכים ע"ז [על זה] ועשה כך. ולקח ממנו הכסף הנצרך להצדקה. ואח"כ ביקש ממנו [=הרב מהגביר] שייתן לו במתנה (הטענדא ורענדא) המלבוש הנ"ל ונתן לו. וקודם פטירת הרב הניח צוואה שמזה המלבוש (הטענדא ורענדא) יעשו לו תכריכין, וכן עשו לו, ונשאר חתיכה קטנה מהרגל שלא הספיק המלבוש הזה, ועשו החתיכה מדבר אחר. ולאחר הרבה שנים הי' [ה] סיבה שהכריחו לפנות את קברו ומצאו שכל הגוף הי' [ה] שלם ולא שלטה בו רימה מלבד החתיכה קטנה של הרגל שלא הי' [ה] מלבוש מהטענדא ורענדא.